

## OLIY TA'LIMDA AKADEMIK HALOLLIK TUSHUNCHASI

**Ermatova O'g'ilo**

Jizzax davlat pedagogika universiteti

Maktab menejmenti yo'nalishi talabasi

**Alimova Qunduz Oybek qizi**

Jizzax davlat pedagogika universiteti

Maktab menejmenti kafedra o'qituvchisi

**Annotatsiya:** Maqolada oliy ta'limda akademik halollik tushunchasining mazmun mohiyati, nazariy asoslari, ilmiy jihatlari hamda xorijiy ta'lim muassasalari nizomlarida quyidagilar akademik halollik prinsiplarini buzganlik ko'rinishlari ham keltirilgan.

**Kalit so'zlar:** akademik halollik, ta'lim mazmuni, oliy ta'lim, talaba, o'qituvchi, plagiat.

XXI asr oldimizga texnika rivojlanishining imkoniyatlarini olib kelishi barobarida, undan unumli foydalanish mas'uliyatini ham yuklamoqda. Barchamizga ma'lumki hozirda yurtimizda chet tilini o'rganishga va o'rgatishga bo'lgan talab kun sayin o'sib bormoqda. Butun dunyo hamjamiyatida o'z o'rnini va so'ziga ega bo'lishni istagan har bir jamiyat o'z oldiga chet tilini o'rganishni asosiy maqsadlardan biri qilib qo'yishi zamon talabi bo'lib bormoqda. Shundan kelib chiqqan holda O'zbekistonda ham bu borada qator ishlar amalga oshirilmoqda. Ko'rilayotgan islohotlarning naqadar samaradorligi esa ilm-fan olamida halol muhitning nechog'lik qaror topganligida namoyon bo'ladi, ya'ni akademik halollik tushunchasi o'zi nima, u qanday prinsiplarga tayanadi, nimalar akademik halollik tamoyillarining buzilishiga olib keladi va bu tushuncha talaba yoshlarga nechog'lik tanish kabi masalalarda o'z ifodasini topadi

Oliy ta'limda akademik halollik masalasini O'zbekistonda ilmiy, nazariy o'rganish uchun yetarlicha asos bo'lsa-da, tadqiq etilmagan sohalardandir.

Akademik halollik xalqaro markazi ushbu tushunchaning olti qadriyatini izohlab, ularni rostgo'ylik, ishonch, haqiqat, hurmat, mas'uliyat va jasorat kabi g'oyalar majmui sifatida e'tirof etadi<sup>1</sup>

Ta'lim jarayonida bu talabalarning baholanishi kutilayotgan akademik vazifani haqiqat va halollik bilan bajarishida namoyon bo'ladi. Har qanday jamiyat va undagi madaniyat axloqiy shartlar va tamoyillar tartibi asosida rivojlanadi.

Ilmiy dunyoning akademik manzarasi ham o'ziga xos talab, tartib va tamoyillarga ega bo'lib, akademik halollik, g'irromlik, ko'chirmachilik, akademik yolg'on, falsifikatsiya, uydirma singari tushunchalarni o'z ichiga qamrab oladi<sup>2</sup>.

Dunyoda nufuzini qadrlagan har qanday ta'lim muassasasi akademik halollik tamoyillarini ta'lim faoliyatining asosi qilib belgilagan. Xususan, rivojlangan mamlakatlardagi oliy ta'lim muassasalarida akademik halollik tamoyillari nizom sifatida shakllantirilgan va unda professor-o'qituvchi hamda talaba rollari aniq belgilab qo'yilgan. Akademik halollik masalasiga jiddiy qaramagan oliy ta'lim muassasalari bitiruvchilariga esa ish beruvchilar shubha bilan qaraydi, hatto ularning kelajakda ish bilan ta'minlanishi qiyinlashadi, pirovardida, oliy ta'lim muassasasining nufuziga putur yetadi.

Talabalarning aldov, tovlamachilik, korrupsiya yo'li bilan baho olishi amaliyotda tanqidiy fikrlash ko'nikmasi shakllanmagani, ilmiy muloqotga kirisha olmasligi, tashabbuskorlik va ijodkorligining sustligida namoyon bo'ladi.

Xorijiy ta'lim muassasalari nizomlarida quyidagilar akademik halollik prinsiplarini buzganlik sifatida izohlangan:

- ruxsat etilmagan materiallar, manbalar yoki jihozlar (masalan: internet tarmoqlari materiallari, kompyuter diskleri va audio yozuv jihozlari, uyali aloqa vositalari, shaxsiy elektron jihozlar, matniy xabarlar, ko'chirish vositalari, elektron hisoblagichlar, yechimi ko'rsatilgan kalit manbalar, o'tilgan fan ma'lumotlari hamda tijorat yozish xizmatlari);
- ma'lum bir vazifani bajarganligi uchun akademik baho olish maqsadida umumiy foydalanishda bo'lgan internet sahifalaridan havolasiz foydalanish, materialga egalik qilish, tahrir qilish, sotish, sotib olish, o'ziniki qilish. Umumiy foydalanishdagi ma'lum tarmoqlar sahifalaridan materiallarni ko'chirib olish yoki ruxsatsiz foydalanish;
- akademik baho olish maqsadida boshqa birov yoki talaba bilan o'rin almashinish, ya'ni o'rniga boshqa shaxsdan foydalanish;

---

<sup>1</sup> Boehm, P. J., Justice, M., & Weeks, S. (2009). Promoting academic integrity in higher education. *The Community College Enterprise*, 15(1), 45-61.

<sup>2</sup> Svyrydenko, D. (2014). Higher education in the face of XXI century challenges. *Philosophy and Cosmology*, 13(13), 258-263.

- akademik baholanish jarayonida boshqalar yordamiga tayanish, ya'ni talaba, tyutor, yollanma agent xizmatlaridan noqonuniy tarzda foydalanish;
- boshqa bir talabani ruxsat etilmagan yordam orqali qo'llab-quvvatlash;
- ko'chirmachilik holatlarining aniqlanishi;
- Internet yoki boshqa manbalardan qisman havola va to'liq bo'lmagan havolalar berish orqali foydalanish;
- ruxsatsiz o'z akademik ishi, vazifa va ilmiy ishini boshqa birovga akademik baho olish uchun berish yoki sotish;
- boshqa birov tomonidan yozilgan ishni o'ziniki qilib, o'z nomidan baholash uchun topshirish;
- amaliyot davrida ishtirok etmagan akademik soatlarning falsifikatsiya va fabrikatsiyasi;
- o'zining akademik natijasini e'tirof etmagan akademik baholash tartibiga ta'sir ko'rsatish, o'zgartirish, iltimos qilish va bahoni o'zgartirishga ruxsat etilmagan holatlardan foydalanish<sup>3</sup>.

Dunyo tajribasida ilmiy tadqiqot yoki amaliy ish baholanishi jarayonida talabaning akademik g'irromlik harakati isbotlangan taqdirda, unga nisbatan tegishli choralar ko'riladi va hatto "XE" belgisi, ya'ni "akademik g'irromlik"ni ifodalovchi belgi reyting daftarchasi va diplom ilovasida qayd etilishi mumkin. "XE" sifatida berilgan baho akademik g'irromlik oqibatida imtihon topshirib ikki baho olganga tenglashtiriladi yoki undanda yomoni g'irromlikda ayblaniladi.

Buning natijasida talaba universitet nomidan hech qanday jamoa tadbirlarida konferensiya, simpozium, seminar va tanlovlarda qatnasha olmaydi, uning ilmiy ishi universitet arxivlaridan olib tashlanadi. Ko'rinib turibdiki, akademik halollik masalalariga xorijiy oliy ta'lim muassasalarida jiddiy qaraladi. Demak xorijiy tillarni o'rganayotgan har qanday talaba xorijiy konferensiyalar, seminar va boshqa tadbirlarda qatnashar ekan, tahsil olgan universitet vakili sifatida qatnashadi va shu universitetning ham axloqiy yuzi hisoblanadi.

Akademik ma'lumotlarning ishonchliligiga, talabalar natijalariga va umumiy ta'lim muhitiga salbiy ta'sirini bir necha bor ta'kidladi. Ammo oliy ta'limda yolg'onchilik - bu to'g'ridan-to'g'ri va bilvosita sabablarning chigallashgan tarmog'ini o'z ichiga olgan murakkab va doimiy masala. Oq-qora materiya bo'lishdan uzoqda, u butun yaxlitlik landshaftini nozik tushunishni talab qiladi.

Akademik halollik nima uchun o'qitish va o'rganish uchun muhim ekanligini quyidagicha izohlashimiz kerak<sup>4</sup>:

---

<sup>3</sup> Arizona State University Student Academic Integrity Policy (<http://provost.asu.edu/academic.integrity> )

<sup>4</sup> <https://edintegrity.biomedcentral.com/articles/10.1007/s40979-020-0051-3>

- Akademik halollik o'rganish imkoniyatlarini qo'llab-quvvatlaydi. Plagiat, kontraktlarni aldash va test banklari kabi tezkor yechimlar talabalarni o'rganish imkoniyatlaridan mahrum qiladi. Agar ish talabaning o'ziga tegishli bo'lmasa, ular o'zlarining asl fikrlarini qog'ozga tushirmaydilar. Talabalar o'zlarining ehtiyojlari va natijada o'qish sayohatlarini davom ettirish uchun kerak bo'lishi mumkin bo'lgan yordamga asoslangan aniq fikr-mulohazalarni olish imkoniyatini yo'qotadilar.

- Talabalarining bilimni to'g'ri baholash akademik halollikka bog'liq. Talabalarining javoblari o'zlariga tegishli bo'lmasa, o'qituvchilar o'quv jarayonini to'g'ri baholay olmaydilar, o'z fikr-mulohazalarini bildiray olmaydi yoki o'quv dasturiga asosli o'zgartirishlar kiritay olmaydi.

- Ta'limga hurmat akademik halollikdan boshlanadi. Akademik noto'g'ri xatti-harakatlar boshqalarning ilmiy ishiga hurmatsizlik qiladi va ishonchni buzadi. Hurmat - bu umrbod ta'lim olishda uzoq muddatli oqibatlarga olib keladigan sifatli omil. Talabalar uchun ham, tadqiqotchilar uchun ham tegishli atribut muhim ahamiyatga ega.

- Akademik halollik kelajakdagi ish joyidagi xatti-harakatlarning ko'rsatkichidir. Tadqiqotlarga ko'ra, maktabdagi akademik insofsizlik ish joyida insofsizlikka olib keladi). Akademik halollik sayohati butun umrni ta'minlash uchun mustahkam o'rnatilishi kerak

Akademik halollik o'qitish va o'rganish bilan bog'liq. Siyosatlarni sinflarda muvaffaqiyatli qo'llash uchun professorlar o'zlarini maktab siyosati va qoidalari bo'yicha o'rganishlari kerak. Ular talabalarining aldash qobiliyatini kamaytirish uchun yangi texnika va loyihalarni yaratish va amalga oshirishni o'rganishlari kerak. Professorlar ushbu texnikalar va harakatlardan nima yaxshi ishlaydi va nima yo'qligini o'rganishi mumkin. Ular mos ravishda tuzatishlar kiritishga qodir. Muvaffaqiyatli topshiriqlar keyingi semestrlarda ishlatilishi yoki takrorlashdan oldin o'zgartirilishi mumkin.<sup>5</sup>

Professorlar o'zlarining akademik halollik siyosatini mustahkamlash qobiliyatiga ko'proq ishonch hosil qilgandan so'ng, ular o'z talabalariga ta'lim berishadi. Darslar akademik halollikning ahamiyatini va har bir talabaning kelajakdagi faoliyatiga qanday ta'sir ko'rsatish qobiliyatiga ega ekanligini aniq tushuntirish uchun rejalashtirilgan. Topshiriqlar sinovdan o'tkaziladi va materiallar aylantiriladi. Talabalar akademik insofsizlik deb hisoblanishi mumkin bo'lgan xatti-harakatlarini tushunishni boshlaydilar. Ular o'zlarining ishlarini yaratish muhimligini tushuna boshlaydilar. Ular o'zlarining asl asarlari bilan faxrlanadilar.

Talabalar akademik halollik va uni o'z topshiriqlariga qanday kiritish haqida bilib oldilar. Ular bir xil tushunchalarning ba'zilarini kattaroq, real hayotdagi vaziyatlar bilan bog'lashlari mumkin. Sinfda yaxlitlikni ta'minlash uchun dastlab yaratilgan dars kasbiy maydonga olib boriladi. Ularning akademik halollik bo'yicha olgan darslari o'zgartirilib, talabalar, stajyorlar va boshqa xodimlarga o'rgatilmoqda.

---

<sup>5</sup> Meizlish, D. (2005). *Promoting Academic Integrity in the Classroom* (Rep. No. 20). Retrieved [https://www.lib.umich.edu/files/services/academic\\_integrity/CRLT\\_no20.pdf](https://www.lib.umich.edu/files/services/academic_integrity/CRLT_no20.pdf)

Aksariyat talabalar yordam so‘rashga kech bo‘lganidan keyin muvaffaqiyatsizlik qo‘rquvi paydo bo‘lganda plagiat qilishga qaror qilishadi. Ishni tezroq boshlash talabalarga umidsizlikdan butunlay qochishga yordam beradi; Ammo biz to‘liq muvaffaqiyatga erisha olmaganimizda ham, ularni tezroq umidsizlikka solib qo‘yish ularga yordam so‘rash imkoniyatini beradi.

Qoralamalarni talab qilish so‘nggi daqiqalardagi qog‘ozlarni qisqartirishning bebaho usulidir, chunki talabalar qayta ko‘rib chiqish jarayonida sizning fikr-mulohazalaringizdan ham bilib olishlari mumkin. Ammo hali ham katta farq qilishi mumkin bo‘lgan kamroq mehnat talab qiladigan texnikalar mavjud.

(a) Talabalarga darsda qisqacha yozish va topshiriq haqida gapirib berish; Bu darhol ulardan nima kutilayotganini aniqlay boshlaydi.

(b) Bu qatorda talabalarga qog‘oz muddati tugashidan bir hafta oldin sinfda o‘zlarining qog‘oz mavzulari haqida sherigiga gapiring. Hatto yozishni boshlamagan o‘quvchilar ham o‘z g‘oyalarini takrorlashdan sinfdoshiga qadar biroz harakat qilishlari mumkin.

(c) Talabalarga maqolani topshirish muddati tugashidan bir hafta oldin o‘z mavzulari bo‘yicha jumla yoki paragrafni aylantiring.

(d) Yakuniy maqolaga dastlabki qadamlar sifatida talabalarga mavzu takliflari yoki bibliografiyalarni topshirishlari kerak.

Xulosa qili aytganimzida, oliy talimda imtihonlar asosan ikki shaklda, og‘izaki va yozma shakllarda tashkil etiladi. Akademik halollik tamoyillarining buzilish holatlari esa ko‘pincha yozma shakldagi imtihonlarda namoyon bo‘ladi. Bundan ko‘rinadiki o‘quvchilarda yozish ko‘nikmasining to‘g‘ri shakllantirilmaganligi talim sifatining buzilishiga hamda akademik nohalollik muhitining yuzaga kelishiga olib kelyapti. Aniqroq qilib aytganda talabalarda bilim egallashga bo‘lgan xohishdan ko‘ra baho olishga bo‘lgan talabning ustuvorligi talim olish jarayonida ko‘z bo‘yamachilik, ko‘chirmachilik va qator shu kabi nosog‘lom akademik muhitning yuzaga kelishiga sabab bo‘lyapti.

Halol akademik muhitga talabalar ongiga bilim olishga bo‘lgan tashnalik hissini rivojlantirish, o‘z imkoniyatlarini rivojlantirishga undash va o‘z mehnati mahsuli yuzasidan haqqoniy baholanish tuyg‘usini uyg‘otish orqali erishish mumkin.

#### **FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI**

1. Boehm, P. J., Justice, M., & Weeks, S. (2009). Promoting academic integrity in higher education. *The Community College Enterprise*, 15(1), 45-61.
2. Svyrydenko, D. (2014). Higher education in the face of XXI century challenges. *Philosophy and Cosmology*, 13(13), 258-263.

3. Arizona State University Student Academic Integrity Policy  
(<http://provost.asu.edu/academic.integrity> )
4. Meizlish, D. (2005). *Promoting Academic Integrity in the Classroom* (Rep. No. 20).  
Retrieved [https://www.lib.umich.edu/files/services/academic\\_integrity/CRLT\\_no20.pdf](https://www.lib.umich.edu/files/services/academic_integrity/CRLT_no20.pdf)
5. <https://edintegrity.biomedcentral.com/articles/10.1007/s40979-020-0051-3>